
III. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 336.012.23

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП У ПРОЦЕСІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В. П. ЛЕЩУК, доктор економічних наук
(Луцька філія Тернопільського національного університету)

Анотація. У статті досліджуються питання сутності та об'єктивності інтеграційних процесів у розвитку економічних систем. Формування фінансово-промислових груп є результатом економічної інтеграції. В наш час фінансово-промислові групи є основною організаційною формою концентрації капіталу, що, в свою чергу, зумовлює зростання їх впливу як на розвиток національної економіки, так і світової економічної системи загалом.

Ключові слова: інтеграція, економічна інтеграція, економічна система, інтегрована структура бізнесу, фінансовий капітал, фінансово-промислова група.

В економіці більшості країн провідну роль відіграють не окремі суб'єкти господарювання, а їх об'єднання, тобто корпоративні (інтегровані) структури бізнесу певного типу. Особливо важливу роль відіграють фінансово-промислові групи. Про це свідчить не тільки збільшення їх чисельності, але і зростання питомої ваги в основних економічних показниках, які характеризують стан економіки конкретної країни. Інтегровані структури бізнесу сприяють розв'язанню актуальних проблем розвитку національної економіки, забезпечують формування необхідного фінансового капіталу, зменшують ризик і підвищують ефективність його використання, що, у свою чергу, зумовлює орієнтацію національної економіки на інноваційний розвиток, поширення нових технологій і науково-технічних досліджень, а значить, є базою соціально-економічного розвитку суспільства загалом.

Питання, пов'язані із дослідженням перебігу інтеграційних процесів у розвитку економічних систем, сутності та значення фінан-

сового капіталу, формуванню та діяльності фінансово-промислових груп досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, серед яких Р. Гільфердінг, Й. Шумпетер, О. Василик, Ю. Воробйов, С. Юрій, Г. Башнянин, Слуцький, В. Сторонянська, П. Буряк, В. Вагурин, В. Горбатов, Г. Уманціва, Дж. К. Гелбрейт, О. Менкур та ін. Разом із тим потрібно розвивати питання, що стосуються особливостей формування та зростання ролі фінансово-промислових груп у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки.

Метою статті є дослідження особливостей формування та функціонування фінансово-промислових груп і окреслення напрямів їх розвитку в національній економіці.

Створення фінансово-промислових груп (ФПГ) стала результатом розвитку теорії комбінації та концентрації виробництва, яка сформувалася ще в XIX ст. [1, с. 27]. Разом із тим, поряд зі збільшенням розмірів самих підприємств зростало й значення банківсько-

го капіталу в їх діяльності. Протягом ХХ ст. у діяльності ФПГ відбулися значні зміни. Вони зумовлені тим, що фінансові групи, які є основною організаційною формою концентрації капіталу, в 40-х рр. значно переорієнтували свою діяльність. Вони стали, по-перше, більш універсальними, по-друге, у зв'язку з певним надлишком фінансового капіталу підвищився їх інтерес до поширення конкретних напрямів його застосування. Саме завдяки таким змінам створені у процесі концентрації об'єднання набули основних рис, притаманних сучасним ФПГ.

В економіках розвинутих країн створення ФПГ відбувається шляхом поділу великої фірми на кілька самостійних; відгалуження дочірніх фірм від материнської компанії; злиття або поглинання; добровільне об'єднання підприємств навколо великих банків [2, с. 4]. При цьому окремі способи можуть комбінуватися з урахуванням особливостей стану чи розвитку економічної системи конкретної країни.

Створення ФПГ у більшості країн світу найчастіше представляє не регульований зі сторони процес оформлення взаємодії банківських установ і промислових підприємств. Він є результатом організаційно-правового оформлення зв'язків, які напрацьовувалися тривалий час, що передбачають різні варіанти участі в діяльності, наявність певних форм залежності фінансових, промислових та інших компаній, зацікавленості в успішній діяльності одне одного, а також у стабільній довгостроковій взаємовигідній економічній співпраці. Унаслідок цього ФПГ за кордоном, особливо в США, часто не мають жодних чітко окреслених організаційних форм і державної реєстрації. Немає також єдиних принципів, за якими вони створюються, а також територіальних меж, відсутні вимоги до їх спеціалізації. Тому головною умовою їх створення та діяльності є отримання додаткових доходів від об'єднання капіталів, у тому числі за рахунок розширення можливостей і поля діяльності. Саме тому В. Горбатов на основі дослідження діяльності ФПГ у зарубіжних країнах, характеризує їх як результат інтеграції капіталу, в рамках якого проходить об'єднання фінансово-кредитних установ, промислових і торгових підприємств

для здійснення координованої виробничо-господарської діяльності з метою вирішення спільних завдань [3, с. 160].

ФПГ мають багато спільного з будь-якими інтегрованими структурами, які функціонують в економічних системах. І найбільш спільним є те, що вони є результатом перебігу інтеграційних процесів у розвитку економічних систем. Інтеграція є процесом руху і розвитку певної системи, в якому кількість і інтенсивність взаємодій її елементів зростає – посилюється взаємний зв'язок і знижується їх відносна самостійність одного відносно до іншого. При цьому можуть виявлятися нові форми взаємодії, яких не було в попередній історії цієї системи. В основі взаємодії, як правило, суттєвий та необхідний взаємозв'язок. У деяких випадках інтеграція трактується в більш загальному розумінні як об'єднання в одне ціле раніше ізольованих систем [4, с. 404].

В. Сторонянська характеризує інтеграцію як універсальне явище: «...або стан пов'язаності окремих частин певної системи, або процес посилення щільності зв'язків, об'єднання і взаємного пристосування. Інтеграції протистоїть дезінтеграція – процес втрати внутрішніх зв'язків, розпад цілого на складові елементи» [5, с. 13]. Але доцільно уточнити, що дезінтеграція не протистоїть інтеграції. Це дві сторони одного і того ж процесу і вони повторюються циклічно. Саме ця циклічність обумовлює циклічність розвитку економіки [6, с. 291]. Зауважимо, що інтеграційні процеси по-різному пов'язані з дезінтеграційними. Їх швидкість, напрям і форма залежать не тільки від сил, які діють у напрямку інтеграції, а й від процесів, які їм протидіють. Цілком можливо, що за певних умов останні набувають значної питомої ваги і переривають інтеграційний процес.

Інтегрованій економічній системі притаманні нові системні якості, яких не має жоден із елементів, які її утворюють. Такими системними якостями є більш ефективна діяльність порівняно з діяльністю окремих компонентів. Властивості системи виявляються не просто сумою властивостей елементів, які її утворюють, а визначаються наявністю, специфікою зв'язку і відносин між елементами, тобто кон-

струються як інтегровані властивості системи, як єдиного цілого. Саме ці зв'язки характеризують будь-яку сукупність як систему.

Нова інтегрована система не виникає безпідставно. Вона використовує матеріали для формування самої себе із попередніх систем або із несистемних утворень або систем, які існують поряд. Виникнувши на основі старого, нова система спочатку набуває лише деяких власних системних якостей (необхідний і достатній мінімум), які в процесі свого розвитку і функціонування змінюються й розширюються, унаслідок цього в орбіту системи залучаються, інтегруються все нові компоненти і зв'язки. Крім того, нова система створює і формує й нові, тепер уже власні компоненти, яких їй не вистачає для здійснення власних функцій і досягнення цілей. Як відзначає Ю. Нестерчук, дослідження інтеграції розкриває її здатність мати як свої загальнонаукові характеристики низку інваріантних ознак, сукупність яких утворює систему концептуального підходу до політико-економічного дослідження проблеми [7, с. 22–23].

Не останню роль у формуванні інтегрованих структур відіграє економічна зацікавленість. При цьому економічний результат від спільної діяльності у складі інтегрованої структури має бути вищим, ніж звичайна сума економічних результатів діяльності кожного із членів об'єднання. Олсон Менкур відзначив: «...організації, які не діють в інтересах своїх членів, зазвичай занепадають; цей чинник повинен суттєво обмежити чисельність організацій, неспроможних слугувати інтересам своїх учасників» [8, с. 15]. Тому для успішного функціонування будь-якої системи повинна бути спільна (колективна) мета. А для економічної системи такою метою в кінцевому підсумку може бути досягнення вищих економічних результатів. Без них неможливий і подальший економічний розвиток.

Інтегрована економічна система, щоб уникнути конфлікту інтересів, повинна перебувати у стані динамічної рівноваги. Для цього необхідно підтримувати види діяльності, які вже існують, і за рахунок об'єднання різносторонніх здатностей (можливостей) окремих елементів системи створювати нові можливості для біз-

несу; своєчасно сприймати зовнішні впливи за рахунок прискорення темпів упровадження інновацій, покращення співвідношення ціни та собівартості продукції, адаптувати структуру системи відповідно до зовнішнього впливу; правильно використовувати власні сильні сторони та враховувати обмеженість власних ресурсів з погляду їх впливу на максимізацію фінансових результатів; завжди брати до уваги, що всі члени групи однаково важливі для успішної діяльності та досягнення позитивного фінансового результату системою загалом. Вкладання засобів у ту чи іншу підсистему, визначення конкретних виконавців певних інноваційних проектів, спрямованих на досягнення загальної мети групи, повинні базуватися виключно на прагматичних інтересах групи. Тобто у співвідношенні «індивідуальне благо – колективне благо», «індивідуальні інтереси – колективні інтереси» повинні домінувати колективні переваги.

В економічній системі довіра є одним із факторів її розвитку і впливає на багато параметрів її функціонування (наприклад, відсоткові ставки і обсяг вкладів населення у банках). Як стверджує Ю. Зайцев, довіра є однією із форм реалізації принципів економічної свободи, можливостей інтелектуального капіталу, конкуренції, демократизації суспільства, що, власне, й забезпечує мінімізацію наслідків фінансової кризи і якісно новий довгостроковий розвиток [9, с. 156–158]. Крім того, довіра, на нашу думку, є умовою об'єднання як окремих людей, так і інтеграції суб'єктів господарювання до певних економічних систем.

Разом із тим, із прискоренням інтеграційних процесів у розвитку економічних систем, на формування ФПП значно вплинули й інші фактори. Серед них – зміна ролі та значення фінансового капіталу для успішного функціонування економіки. Процеси інтеграції вимагають додаткової енергії. Причому величина енергії, необхідної для реалізації окремих заходів, постійно зростає. На будь-які нововведення потрібно все більше затрат, тобто все більшого капіталу. При цьому – капіталу універсального, здатного швидко перейти з однієї галузі в іншу, концентруватися там, де саме він необхідний. Найбільш мобільною та

універсальною складовою економічної категорії «капітал» є фінансовий капітал. Головною ознакою, яка визначає сутність фінансового капіталу, є здатність його до зростання, а для цього потрібна відповідна динамічна база. В самій категорії фінансового капіталу поряд із її складністю закладена і динамічність. С. Вагурин відзначає: «...капітал безпосередньо самоорганізує виробництво так, що воно представляє для обміну тільки товари та послуги, які дають прибуток» [10, с. 92].

У процесі еволюції фінансовий капітал набуває певних організуючих здатностей. Це виявляється передусім у тому, що він, прагнучи знизити ризики власного функціонування, докладає зусиль для формування комфортного для нього середовища. Він може існувати тільки в умовах постійного відтворення і зростання, тому потрібна постійно зростаюча база для свого існування. І саме ця база може утворюватися або за рахунок процесів поглинання, або за рахунок інтеграції. Причому сам процес інтеграції є, на нашу думку, найменш конфліктним. До того ж, крупний фінансовий капітал більше здатний до регулювання, точніше, запобігання кризовим явищам в економіці. Але це твердження має, в свою чергу, певні обмеження. Нерегульоване зростання капіталу призводить до його монополізації, зниження конкуренції, а значить, – до кризових явищ. Тому ця організуюча його роль може виявлятися лише в умовах поєднання переваг ринкового механізму з певними адміністративними заходами.

Насамкінець, будь-яка організована система, у тому числі економічна, щоб стабільно функціонувати та розвиватися, повинна мати певну серцевину, те, що, власне, робить її організованою системою. Це має бути певна універсальна категорія, яка відіграє однаково роль у діяльності всіх суб'єктів господарювання. Оречевлений капітал не може бути такою категорією. Для різних галузей він різний за своєю формою і відіграє неоднакову роль. Фінансовий капітал однаково важливий для всіх суб'єктів господарювання. Хоча в окремих із них (виробничі підприємства) він необхідний для виробництва конкретного товару, а для інших (банки) – сам є товаром. З огляду

на це можна зробити цілком обґрунтований, на нашу думку, висновок, що саме фінансовий капітал після досягнення певної величини у процесі розвитку економічної системи є одним із основних інтегруючих факторів. У результаті цього утворюються різні ринкові структури. Вони є результатом інтеграційних процесів у економіці. Не вдаючись до форм, методів і цілей створення, їх можна назвати інтегрованими структурами бізнесу.

Дослідження інтеграційних процесів в економіці, зростання значення фінансового капіталу дає можливість окреслити загальні фактори, які сприяють формуванню ФПГ та посиленню їх ролі у розвитку національної економіки. Серед них можна виокремити:

1. Наявність конкретних географічних меж, у яких розвивається національна економіка, що зумовлює історичне формування господарських зв'язків, їх транспортного та ресурсного забезпечення, спільності мови, культурних традицій, релігії.

2. У межах однієї країни однаковий рівень розвитку продуктивних сил, що значною мірою визначає рівномірність розвитку окремих суб'єктів господарювання. Інтеграція найбільш успішно проходить між підприємствами, однаковими за рівнем виробництва, доходів та іншими економічними показниками.

3. Наявність внутрішніх і зовнішніх чинників, що зумовлюють інтеграційні процеси. Зазвичай, для інтеграційних процесів потрібні стабільні умови розвитку економічної системи, а також зацікавленості суб'єктів господарювання в забезпеченні таких умов.

4. Доходи від діяльності окремих суб'єктів господарювання в рамках ФПГ повинні перевищувати доходи, які вони одержали б самостійно. При цьому їх розподіл слід здійснювати відповідно до внеску кожного в досягнення сукупного результату.

5. Зростання ролі та зацікавленості фінансового капіталу у створенні інтегрованих структур бізнесу. Саме інтегровані підприємницькі структури забезпечують стабільність його обігу та зростання. Водночас крупний фінансовий капітал дає можливість забезпечити інтегроване об'єднання всіма видами ресурсів, зменшити ризик у їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гильфердинг Р. Финансовый капитал / Р. Гильфердинг. – Москва : Соцэкгиз, 1959, 2008. – 491 с.
Gilferding R. Finansoviy kapital / R. Gilferding. – Moskva : Sotsekgiz, 1959, 2008. – 491 s.
2. Рильський М. В. Інтеграція і промислово-фінансові групи в АПК / М. В. Рильський. – Київ : ІАЕ УААН, 1999. – 25 с.
Rilskiy M. V. Integratsiya i promislovo-finansovi grupi v APK / M. V. Rilskiy. – Kiyiv : IAE UAAN, 1999. – 25 s.
3. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и цикл развития интегрированных структур бизнеса : монография / В. М. Горбатов. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 592 с.
Gorbatov V. M. Konkurentospromozhnost i tsikl razvitiya integrirovannyih struktur biznesa : monografiya / V. M. Gorbatov. – Harkov : ID «INZhEK», 2006. – 592 s.
4. Українська економічна думка : хрестоматія / упоряд. С. М. Злупко. – Київ : Знання, 2007. – 694 с.
Ukrayinska ekonomichna dumka : hrestomatiya / uporyad. S. M. Zlupko. – Kiyiv : Znannya, 2007. – 694 s.
5. Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 392 с.
Storonyanska I. Mizhregionalni integratsiyini protsesi v Ukraini: tendentsiyi ta perspektivi rozvitku / I. Storonyanska. – Lviv : IRD NAN Ukraini, 2009. – 392 s.
6. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: синергетика и теория социальной самоорганизации / В. В. Василькова. – Серия : «Мир культуры истории и философии». – Санкт-Петербург : Лань, 1999. – 480 с.
Vasilkova V. V. Poryadok i haos v razvitii sotsialnyih sistem: sinergetika i teoriya sotsialnoy samoorganizatsii / V. V. Vasilkova. – Seriya : «Mir kulturyi istorii i filosofii». – Sankt-Peterburg : Lan, 1999. – 480 s.
7. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в агропромислому виробництві / Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець «Сочінський», 2009. – 372 с.
Nesterchuk Yu. O. Integratsiyini protsesi v agropromislovomu virobnitstvi / Yu. O. Nesterchuk. – Uman : Vidavets «SochInskiy», 2009. – 372 s.
8. Менкур Ойсон. Логіка колективної дії. Спільні блага і теорія груп / Ойсон Менкур; перекл. з англ. Сергія Слухая. – Київ : Лібра, 2004. – 272 с.
Menkur Oyson. Logika kolektivnoyi diyi. Spilni blaga i teoriya grup / Oyson Menkur; perekl. z angl. Sergiya Sluhaya. – Kiyiv : Libra, 2004. – 272 s.
9. Зайцев Ю. К. Соціологія економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика / Ю. К. Зайцев. – Київ : [б. в.], 2002. – 282 с.
Zaytsev Yu. K. Sotsiologiya ekonomiki Ukraini ta sistemna transformatsiya suspilstva: metodologiya i praktika / Yu. K. Zaytsev. – Kiyiv : [b. v.], 2002. – 282 s.
10. Вагурин В. А. Синергетика эволюции современного общества / В. А. Вагурин. – Луганск : Копицентр, 2005. – 200 с.
Vagurin V. A. Sinergetika evolyutsii sovremennogo obschestva / V. A. Vagurin. – Lugansk : Kopitsentr, 2005. – 200 s.

В. Ф. Лещук, доктор економічних наук (Луцький філіал Тернопольського національного університету). **Формирование финансово-промышленных групп в процессе экономической интеграции.**

Аннотация. В публикации исследуются вопросы сущности и объективности интеграционных процессов в развитии экономических систем. Формирование финансово-промышленных групп есть результатом экономической интеграции. В наше время финансово-промышленные группы есть основной организационной формой концентрации капитала, что, в свою

очередь, определяет возростание их влияния как на развитие национальной экономики, так и мировой экономической системы в целом.

Ключевые слова: интеграция, экономическая интеграция, экономическая система, интегрированная структура бизнеса, финансовый капитал, финансово-промышленная группа.

V. Leshcur, Dc. Econ. Sci. (Lutsk branch of the Ternopil National University). Formation of financial-industrial groups in the process of economic integration.

Summary. The publication examines issues of the nature and objectivity of the integration processes in developing of economic systems. Formation of financial-industrial groups is the result of economic integration. Nowadays, financial-industrial groups are the basic organizational form of concentration of capital, which, in turn, causes the growth of their influence on both the development of the national economy and the global economic systems as a whole.

Keywords: integration, economic integration, economic system, integrated business structure, financial capital, financial and industrial group.